

ΙΣΤΟΡΙΑ.— Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας καί τὸ χειρόγραφον περὶ Γαλαξειδίου Εὐθύμιου τοῦ Ἱερομονάχου*, ὑπὸ Ἡλίας Ἰ. Μακρῆ¹. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ κ. Ν. Βέη.

Εἶναι γνῶστὸν ὅτι τὸ πρωτόλειον ἱστορικὸν ἔργον τοῦ ἐκ Γαλαξειδίου Κωνσταντίνου Σάθα, τοῦ μετέπειτα διεθνοῦς φήμης μεσαιωνοδίφου, ὑπήρξε τὸ «Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἔτος 1865 καὶ ἀνατυπωθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1914, ἐπιμελεῖα καὶ δαπάναις τοῦ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν διετῆ ἀκόμη τότε φοιτητὴν τῆς Ἱατρικῆς νεαρὸν Κωνστ. Σάθαν, ἡ ὑπὸ τούτου ὄλως κατὰ τύχην ἀνεύρεσις ὑπὸ τὰ εῖρεπια τῆς παρὰ τὸ Γαλαξειδίον Μονῆς τοῦ Σωτῆρος χειρογράφου, χρονολογούμενου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1703, γραφέντος ὑπὸ Ἱερομονάχου τινὸς Εὐθύμιου τ' ὄνομα Γαλαξειδιώτου ἐπίσης καὶ αὐτοῦ. Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιελαμβάνετο ἡ ἱστορία τοῦ Γαλαξειδίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 981 ἢ 996 μ. Χ. μέχρι τοῦ ἔτους 1690.

Ἡ Μονὴ αὕτη τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, κειμένη ἐπὶ γραφικῆς πλαγιᾶς τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πόλεως τοῦ Γαλαξειδίου λόφου, ἐκτίσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12^{ου} αἰῶνος ὑπὸ τοῦ τότε αὐθέντου καὶ δεσπότη τῶν πέριξ ἐκείνων μερῶν *Μιχαὴλ Κομνηνοῦ*. Ἡ συγγραφή τῆς ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ ἱστορίας τοῦ Γαλαξειδίου, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης σελίδος ὁ Εὐθύμιος, ἐστηρίχθη ἐπὶ χειρογράφων παλαιῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ Μονῇ, αὐθεντικῶν χρυσοβούλλων καὶ σιγιλλίων. Τὸ πλῆθος τῶν ἀνορθογραφιῶν, ἡ παντελής ἀγνοια τῆς γλώσσης, ἄγει πρῶτον τὸν Σάθαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι συντάκτης τοῦ χειρογράφου δὲν ἤμποροῦσε νὰ εἶναι εἰς τόσον ἀμαθὴς μοναχός, ἀνίκανος ν' ἀναγνώσῃ τὰ ἐν τῇ Μονῇ τεθησαυρισμένα χρυσόβουλλα καὶ ἄλλα βυζαντινὰ ἔγγραφα· ἀλλὰ μάλλον κάποιος ἀγνωστος, ἐξαιρετικῆς ὅμως μορφώσεως μοναχός. Καταλήγει δὲ ὅτι ὁ Ἱερομόναχος Εὐθύμιος¹ θὰ ἐχρησίμειυσεν ἀπλῶς ὡς φιλόδοξος μὲν, ἀλλ' ἀδέξιος πολὺ τοῦ χειρογράφου ἀντιγραφεύς.

Τὸ καθόλου χειρόγραφον—πάντοτε κατὰ τὸν Σάθαν—δὲν εἶναι καὶ τόσον μεγάλῃς ἱστορικῆς ἀξίας. Διότι ἐκτὸς τῆς κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως τὴν Παρνασσίδα βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς, ὁ συντάκτης του περιωρίσθη εἰς μόνον τὰ εἰς τὴν Μονὴν ἀφορῶντα. Ἐν τούτοις καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ, ὑπάρχουν ποῦ καὶ ποῦ μικραὶ μὲν ἀλλὰ σπουδαῖαι ὁπωσδήποτε περὶ τῆς ὅλης Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰδήσεις.

Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ 25 φύλλων χάρτου βαμβακίνου, σχήματος 8^{ου} μικροῦ. Τὸ πρῶτον φύλλον καὶ τὰ δύο τελευταῖα εἶναι τελείως ἄγραφα. Φέρει ἐπιτά-

* E. J. MACRIS, Constantin Sathas et le manuscrit du moine Euthymios.

¹ Ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Συνεδρίαν τῆς 17ης Ἰουνίου 1944 ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ ἀξιοπιστίας τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου κατὰ τὴν ἔκδοσιν Σάθα» δοθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Ν Βέη

λυμμα ἐκ περγαμηνῆς μετὰ λωρίδος πρὸς ἀσφαλῆ περιδέσειν καὶ διαφύλαξιν αὐτοῦ. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν ἐν τῷ προλόγῳ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὑπογραφῶν τρεῖς ἐκ τῶν ἐν προκειμένῳ αὐθεντιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Ἰωάννης Σακκελλίων, ὁ Στέφανος Κουμανοῦδης, καὶ ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμου. Τὴν ἀντιπαραβολὴν μάλιστα τοῦ χειρογράφου πρὸς τὸ ἀντίγραφον, τὸ προσκομισθὲν ὑπὸ τοῦ Σάθθα καὶ ἐν τῷ χρονικῷ ἀνεκδότῳ του περὶ Γαλαξειδίου παρατεθειμένον, εἶχε προθύμως ἀναδεχθῆ, ὅπως κάμῃ ὁ πρῶτος ἐκ τῶν προμνησθέντων, ὁ Ἰ. Σακκελλίων, ἵνα, ὡς μᾶς πληροφοροεῖ ὁ ἴδιός Σάθθα, συμπληρώσῃ ὅσα ἢ ἀπειρία τούτου ἐθεώρει εἶτε ὡς ἐξίτηλα εἶτε ὡς δυσδιάγνωστα ».

Κατὰ τὴν κοινὴν μαρτυρίαν καὶ τῶν τριῶν τούτων τὸ χειρόγραφον καὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἔφερε λύμην ἐμφαίνουσαν ὅτι τοῦτο ὑπῆρξε πρὸ χρόνων κεκαλυμμένον ὑπὸ τὴν γῆν.

Τοῦτο εἶναι τὸ χειρόγραφον τὸ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1864 ὑπὸ τοῦ Σάθθα, 22^ετου^ς τότε, ἀνευρεθὲν. Καὶ αὐτὰ τὰ πρὸς ἄρσιν πάσης ὑπονοίας περὶ τῆς ὑπάρξεως τούτου φερέγγυα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα καὶ τὸ συνοδεύουν. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ὅτι οὐδέποτε ἴσως ἄλλοτε ἔργον ἱστορικόν, πρωτόλειον, ἐνὸς ἀγνώστου μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀπροπαιδευτοῦ εἰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας νέου, εἶχεν ἐμφανισθῆ εἰς τὸ προσκήνιον τοῦ τότε ἐπιστημονικοῦ κόσμου μὲ τόσον κύρος, μὲ παραστάτας τοὺς ἀριστεῖς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὅσον τὸ ἱστορικόν τοῦτο ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Σάθθα. Παρὰ ταῦτα εὐρέθησαν ἐπιστήμονες Ἕλληνες, ὡς ὁ Νικόλαος Πολίτης—ἤκουσα τοῦτο ἀπὸ τρίτους—, ὁ Δημήτριος Κουμπούρογλου καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Γεδεών. Τοὺς δύο τούτους ἐπρόφθασα ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐδόθη εἰς ἐμὲ ἡ εὐκαιρία ὅπως ἐν προκειμένῳ ὁμιλήσω μαζί των—θὰ ὑπάρχουν δὲ ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι—καὶ³οἱ ὅποιοι πρὸ τριετίας δὲν εἶχον ἀποκρύψει τὰς ἀμφιβολίας, τὰς ὁποίας εἶχον, καὶ περὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ποτὲ ὑπάρξεως ἐνὸς τοιούτου χειρογράφου.

Δυστυχῶς αἱ ἀμφιβολίαι αὗται καὶ περὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ὑπάρξεως τοῦ χειρογράφου ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον. Οὕτω δὲ ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ὄχι μόνον συμμερίζεται ἀνεπιφυλάκτως τὰς ἐπὶ τούτου ὑποψίας, ἀλλὰ καὶ ὑπερθεματίζει καὶ καταγγέλλει ὄχι μόνον τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον ὡς ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ κατ' ἐπέκτασιν ἀποκαλεῖ καὶ ὀλόκληρον τὸ ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1914 μετέπειτα ἔργον τοῦ Σάθθα, ὡς ἀληθῆ mystification, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἰδίαν γαλλικὴν λέξιν, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη ὁ ἐκ Ναυπάκτου ἐπιφανὴς ἱστοριοδίφης. Τὸν Σάθθα δὲ—νεκρὸν ἤδη ἀπὸ τῆς 12^{ης} Μαΐου 1914—χαρακτηρίζει ὡς ἓνα ἀληθῆ ἀπατεῶνα, ἀπροπαιδευτον δι' ἐρεῦνας ἱστορικὰς καὶ κατ' ἀνάγκην φαντασιοπλόκον δεινὸν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν γεγονότων.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1944, ὅτε ἤκουσα ὁ ἴδιος ἐγὼ αὐτά, λεχθέντα μάλιστα ἐνώπιον καὶ ἄλλων ἐπίσης ἐπιστημόνων καὶ κατὰ τρόπον δογματικὸν καὶ μὴ ἐπιδεικτικὸν ἀντιρρήσεων, ἀντελήφθη πλεον ὅτι δὲν εἶχον ἐρευνήσει πρὸ τριετίας καθόλου ἐπὶ

ματαίω διὰ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ χειρογράφου τούτου καὶ ὅτι ἐπιτακτικὴν πλέον εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀνακοινώσω τὰ πορίσματα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν μου.

Οὕτως ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσω σήμερον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐπὶ τόσας δεκαετηρίδας δυσσευρέτου καὶ ὡς ἀνυπάρκτου θεωρουμένου περιλαλήτου χειρογράφου τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ἱερομονάχου, ὥστε νὰ τεθῆ πέρασ εἰς πᾶσαν ἀμφισβήτησιν, καὶ ἀδικαιολόγητον κατὰ τοῦ Κ. Σάθα καταδρομὴν.

Εἰκ. 1.—Ἡ πρώτη γεγραμμένη σελίς.

Πρὸς ἀποκατάστασιν δὲ πλήρη τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ λαμπροῦ τούτου μεσαιωνοδίφου, πρὸς διευκόλυνσιν δὲ συγχρόνως καὶ τῶν μελετητῶν τοῦ χειρογράφου τούτου, καταθέτω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν: α') Τὰς πρὸ τριετίας ληφθείσας φωτογραφίας τοῦ περιβλήματος τοῦ χειρογράφου καὶ τῆς πρώτης ἐκ τῶν γεγραμμένων σελίδων του. β') Φωτογραφικὸν ἀντίτυπον τοῦ ὅλου χειρογράφου. γ') Ἀντίτυπον τῆς 2^{ης} ἐκδόσεως τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου τοῦ ἔτους 1914.

RÉSUMÉ

Dans le manuscrit sus-mentionné—daté de 1703, attribué à un moine, et trouvé le 1864 par C. Sathas jeune étudiant de médecine alors, le célè-

bre historiophile plus tard, sous les ruines d'un couvent tout près de Galaxidi, en face de Delphes — il est question de l'histoire de cette ville maritime dernière entre les années 981 ou 996 et 1690. C'est l'étude d'abord, la publication ensuite (1865) à Athènes de ce manuscrit, qui lui a servi comme point de départ pour une carrière historiographique, devenue indispensable à consulter chaque fois qu'on risque à s'égarer dans les ténèbres de l'histoire du Moyen-âge.

Mais Sathas a eu des adversaires acharnés, non seulement pendant sa vie, mais après sa mort aussi; et qui ont poussé leur polémique sans bornes même jusqu'à lui nier l'existence même du manuscrit, devenu déjà fameux mais introuvable, mettant ainsi en preuve sa bonne foi non seulement d'historien sérieux, mais d'un homme honnête aussi.

Et c'est dans des circonstances d'une polémique pareille que M. le Dr. E. Macris a su intervenir et présenter le manuscrit même, mettant ainsi fin à une dispute injuste et inqualifiable.

Et c'est en ceci que réside justement l'intérêt capital de cette communication.

